

Біляцька В.П.

доктор філологічних наук,
професор кафедри філології та мовної комунікації
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

ПОСТАТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ЕПІСТОЛЯРІЇ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Анотація. У статті розглянуто епістолярну шевченкіану Олесь Гончара. У листах, статтях і щоденникових записах розкривається роль Тараса Шевченка в культурі, духовності, бутті українського народу, турбота адресата про збереження та відновлення пам'ятників Великому Кобзарю, місць перебування Поета, досліджень про нього.

Ключові слова: Тарас Шевченко, епістолярій, Кобзар, поет, увічнення пам'яті.

Bilyatska V.P. The Figure of Taras Shevchenko in the Epistolary of Oles Honchar. The article considers the epistolary shevchenkiana of Oles Gonchar. Letters, articles and diary entries reveal the role of Taras Shevchenko in culture, spirituality, the existence of the Ukrainian people, the addressee's concern for the preservation and restoration of monuments to the Great Kobzar, the Poet's places of residence, and research about him.

Key words: Taras Shevchenko, epistolary, Kobzar, poet, perpetuation memory.

Визнання ролі Тараса Григоровича Шевченка в культурі й літературі кінця XIX – початку XXI століть, художньої картини його світу було б не повним без творчого осмислення спадщини Кобзаря письменниками, зокрема Олесем Гончаром, одного з перших лауреатів (1962 рік) найвищої державної відзнаки за вагомий внесок у розвиток культури та мистецтва – Національної премії України імені Тараса Шевченка. Для цього необхідно звернутися до літературно-критичних статей, щоденникових записів Олесь Гончара, і листів, як автентичного першоджерела, як «найінтимнішого людського документа» [6, с. 9], що має естетичну й художню вартість.

На думку М. Жулинського, Олесь Гончар шукав у творчості митців провідну ідейно-естетичну домінанту, яка пронизує не лише всі його твори, але й визначає громадянську позицію художника – це книги літературно-критичних статей «Про наше письменство» (1972), «О тех кто дорог» (1978), «Письменницькі роздуми» (1980), «Чим живемо: На шляхах до українського

Відродження» (1991). «Хіба громадянська позиція, скажімо, таких митців, у яких був яскраво виражений ідеал громадянського сумління, – Шевченка, Франка, Лесі Українки, Василя Стефаника – не визначалася тим, що вони прагнули возвисити свій голос – голос свого народу до чистих дзвінкоголосих вершин культури світової? Гончар мав усі підстави сказати без перебільшень, «що Шевченко й Франко – це справді ті два могутніх крила, які винесли українське слово, українську культуру на простори світові» [1, с. 13].

Специфічність філософсько-естетичних поглядів Олесь Гончара полягає в тому, що Т. Шевченко в його доробку посідає «осібне місце – він на найвищих духовних небесах України,... на найвищих уселюдських духовних просторах» [8, с. 213]. Український Пророк у його дослідженнях («Шевченко й сучасність»), виступах («Жити йому в віках», «Слово на Тарасовій горі»), передмовах до збірки «Кобзар» («Вічне слово» (1968, 1980), щоденникових записах, листах постає як знак-символ нашої культури – «поет-тираноборець» [4, с. 43], «геній із геніїв», «батько нації», «пророк, рівний біблійним пророкам масштабністю своєї особистості, силою правдолюбства» [8, с. 214], «український Прометей» [4, с. 39], «геній всеосяжний» [3, с. 29].

Книга «Листи» (2008) Олесь Гончара – це «тисячі живих контактів, сотні найрізноманітніших проблем, безліч глибоких душевних порухів» [5, с. 414], свідчення особливо шанобливого ставлення до особистості і творчості українського Пророка. У багатьох листах О. Гончар пише про роль книги буття українського народу – «Кобзар», яку необхідно читати душею: «...сприймати її треба особливо – розумом та серцем. Через серце Шевченкову музу пропустив простий люд, тому й оселилася вона в кожній родині, її знала напам'ять неграмотна бабуся й навчала своїх онуків... Святе Письмо й «Кобзар», який, до речі, називається в народі Українською Біблією, – дві основні книги українців» [8, с. 221].

Олесь Гончар як глибоко релігійна людина сприймав Шевченка не як атеїста, а з Божих позицій. 4 червня 1993 року він зробив такий запис: «Кобзар» – це суцільна розмова з Богом. Поетові Бог – співбесідник, найвищий порадник і найсправедливіший суддя. До нього звернені поетові болі, скарги, жалі, до нього – молитва і сповідь. У цьому суть «Кобзаря» [2, с. 152].

Раніше, вихопленими з віршів рядками доводили, що Тарас Шевченко зневажав Святе Письмо, виступав проти церкви, але ж він у своїх творах «Неофіти», «В казематі», «Гайдамаки», «Марія», «Псалми Давидові», «Молитва» та ін. висловлював абсолютно протилежні думки:

Моліться Богові одному,
Моліться правді на землі,
А більше на землі нікому
Не поклоніться [9, с. 499].

Для Олесь Гончара «Кобзар» був настільною книгою, він брав її з собою у відрядження, неодноразово писав про неї у листах. Наприклад, ще в юності у листі до друга О.С. Юренка: «Кобзаря» ще не бачив, як знайду де, то обов'язково куплю й вишлю» (25.10.1934) [5, с. 16]. Надсилає свої твори й передмову до «Кобзаря» на Черкащину (23. 01.1989). У листі від 23 листопада 1989 товариству «Славутич» в Москві пише: «Надсилаю у фонд бібліотеки свій семитомник, а також «Кобзар» Тараса Шевченка. Коли одержите, напишіть мені, які книжки з української літератури Вам ще надіслати» [5, с. 305].

У березні 1995 року в зверненні до учасників шевченківської конференції в місті Нью-Йорк він писав, як свого часу довелося відбороняти та повертати до «Кобзаря» шість чи не найсильніших поезій, що їх перед тим «у керівному кабінеті, уявивши себе цензором, можновладний запроданець вилучив був на тій підставі, що вони, мовляв, ображають Москву.

Своїм високоморальним «Кобзарем», своїм апостольським подвигом Шевченко більше, ніж будь-хто, зробив для порятунку нації від занепаду, від знедуховлення і розмивання, він повернув їй віру в себе, повернув дух стійкості, дух життя» [5, с. 401–402]. Писав про те, що цю книгу необхідно перечитувати, адже й Поет закликав до цього:

Отак і ви прочитайте,
Щоб не сонним снились
Всі неправди, щоб розкрились
Високі могили
Перед вашими очима,
Мучеників: кого, коли
За що розпинали! [9, с. 374].

У багатьох листах автор дбає про збереження та відновлення пам'ятників Великому Кобзарю.

Ще в далекому 1935 році в листі до О. С. Юренка від 12 березня Олесь Гончар писав, що в цей день мало бути відкриття пам'ятника Шевченкові в місті Харкові, але ще багато «недоробленого на землі» [5, с. 20]. А від 14

липня цього ж року пише: «Другим разом напишу більше, надішлю фото пам'ятника Шевченкові у Харкові» [5, с. 24]; у 1983 році дякує Л. Н. Большакову за «Тарасів меморіал в Оренбурзі. До ювілею Шевченкового це була б дуже важлива подія» [5, с. 245].

7 лютого 1989 року звертається до заступника Голови Ради Міністрів України з проханням підтримати проект пам'ятника Залізняка й Гонті в місті Умані, героїв поеми «Гайдамаки» Т.Г. Шевченка й радить відкрити його до 175-річчя Кобзаря. «Уманці широко обговорили і схвалили тільки один проект – І. Гончара, а про те, що його тихцем відхилено й замінено іншим проектом, ніхто й не знає. Все це була обурлива історія застійних часів. Нині автор проекту відчув дух перебудови, йому повернуте чесне ім'я в нашій культурі, і його проект, який так гаряче підтримує уманська громадськість, має бути поставлений у цьому славному місті... гадаю, що у Вас, Маріє Андріївно, є можливість зробити так, щоб справедливість перемогла.

Ще раз кажу: перед нами пам'ятник, якому не буде ціни» [5, с. 297–298].

У багатьох листах Олесь Терентійович згадує поїздки до пам'ятника Кобзареві на Чернечій горі, Тарасовій, як її називають в народі (там бував не лише з делегаціями, а часто їздив сам, з родиною), й порівнює їх з відвідуванням святих місць, які наснажують. На його думку, Чернеча гора освітлює всю Україну. Саме ці місця надихнули Олеся Гончара на написання «Канівського етюдю» про сторожа-соловейка.

Він підтримував дужні стосунки з науковими співробітниками музею на Тарасовій Горі, м. Канів, 6 липня 1982 року пише:

«Глибокошановна Зінаїдо Панасівно!

Прохання Ваше виконано, листок з альбому повертається до Вас з написом, як Ви того й бажали... З душевним почуттям виконали й доручення працівників музею – троянди з Канівської гори були наступного дня покладені на могилу матері Кобзаревій.

Шлемо вітання також тому соловейкові, що звив собі гніздо в кущеві троянди і так вірно перебуває на варті Тарасової Гори» [5, с. 232].

21 липня 1982 року М.Т Негоді пише: «Дорогий Миколо Тодосійовичу!

Днями зробив і запис про це до книги шевченківських лауреатів для музею на Тарасовій горі, канівські товариші висловили таке прохання. І про солов'я етюд написав, – Ви бачите, яким героєм той птах постає? [5, с. 233].

8 серпня 1982 року звертається до Міністра культури України з проханням підтримати кобзаря-фронтовика Олексія Сергійовича Чуприну з

м. Корсунь-Шевченківський, який зазнає утисків від службових осіб за те, що виконує пісні на Тарасовій горі. Він переконує міністра в доцільності таких виступів, бо це – українське народне мистецтво, а історичні думи були дуже близькими творчості Великого Кобзаря: «Свого часу разом з делегацією болгарських прихильників миру довелось мені на Тарасовій горі слухати українські народні думи у виконанні Чуприни, і приємно було бачити, яке це сильне враження справило на наших болгарських друзів. Подумалося тоді, що добре було б і іншим кобзарям чи й професійним бандуристам час від часу знайомити відвідувачів Тарасової могили з українським народним мистецтвом, зокрема з історичними думами, які так близькі творчості Великого Кобзаря» [5, с. 333].

З великою любов'ю описано в щоденниках у різні роки «пам'ятник Тарасові Шевченку в Києві, до котрого він приходив не лише в день народження Пророка, чи в день повернення його на вічний спокій в Україну, а й у будь-яку пору року: «Вечір. Парк. Тарас височить десь аж під хмарами» (8 жовтня 1975); «Ось і... вечір новорічний... пішов провідав Тараса. Парк голий, темний – снігу нема, вітряно і майже безлюдно. Двоє на весь парк – Ялина і Тарас» (31 грудня 1983) [8, с. 242].

Дбав Олесь Гончар і про збереження місць відвідання та перебування Т.Г. Шевченка. З тривогою звертається 20 червня 1963 до Голови Ради Міністрів України від імені письменників, що в зв'язку з будівництвом Канівської ГЕС будуть затоплені старовинні українські села Андруші та В'юнище, які мають для народу велике культурно-історичне значення.

«Село Андруші (10 км від Переяслава в бік Дніпра), яке Тарас Шевченко назвав земним раєм, – має давню й цікаву історію. Тут не раз бував наш великий Кобзар, коли приїздив до Козачковського в Переяслав, тут, зокрема, був написаний його славетний «Заповіт». В Андрушах Тарас Шевченко малював краєвид з церквою (малюнок в Музеї Т. Шевченка), яка і нині стоїть...» [5, с. 98–99].

11 січня 1980 року Олесь Гончар надсилає листа Голові Президії Верховної Ради України з проханням сприяння у розв'язанні справи жителів села Гоголів Броварського району про порушення Закону про охорону і використання пам'яток історії та культури: «...варто додати, що церкву цю свого часу бачив Тарас Шевченко, про що свідчить його поема «У Оглаві» (Так раніше звався Гоголів). Час пощадив витвір народних умільців, чудом врятувався він і від знищення в роки війни, а сьогодні, коли є можливість зберегти й використати його для культурних цілей, виконуючи при цьому благородний Закон про охорону пам'ятників, – саме сьогодні товариші з Броварської райради, та й товаришка Хорозова з Київського облвиконкому,

зайняли позицію, яку важко зрозуміти. Замість оберігати, беруть курс на знищення» [5, с 181].

О. Гончар стежив за тими, хто ініціював заходи, пов'язані з увічненням пам'яті Кобзаря, зокрема листувався з Петром Журом, шевченкознавцем, автором багатьох досліджень. У листі від 13 січня 1981 року пише про порушення клопотання про відновлення пам'ятника Шевченкові в місті на Неві: «..а стаття Ваша про Тараса – їй ціни нема! Треба її знов і знов публікувати! Адже ті вражаючі факти, якими вона насичена, можуть і повинні стати основою для того, щоб знов порушувати клопотання не про відкриття, а відновлення пам'ятника Кобзареві, пам'ятника, що вже був, існував з благородної волі трудящих міста. Домогтись поновлення пам'ятника – це справа честі ленинградської інтелігенції. Це був би вияв шани до Тараса. І сам по собі пам'ятник чудовий і що створив його латиш, теж знаменно... Я певен, що рано чи пізно пам'ятник відродиться, постане в бронзі чи мармурі, але хотілось би щоб сталося це ще за нашого життя...» [5, с. 166]. Але його відновлено було через 19 років, 22 грудня 2000 року, на жаль, не за життя О. Гончара.

З епістолярію Олеся Гончара ми дізнаємось про нові твори, дослідження про Т. Г. Шевченка, його поради письменникам і науковцям не лише в Україні. Наприклад, у квітні 1963 року в листі до І. П. Бартагаве рекомендує надрукувати його монографію «Великий Кобзарь» грузинською мовою: «Отдельная книга о Т.Г. Шевченко на грузинском языке была бы весьма кстати к юбилею великого поэта» [5, с. 98]. У листі від 23 жовтня 1983 року він дякує Л. Большакову за «книгу славу...» (Йдеться про книжку про Т. Г. Шевченка «Добро найкраще на світі... Пошуки. Роздуми. Підсумки») [5, с. 245], а в 1986 році пише в Пекін професору Лю Нину, дякує за публікацію поезій Т. Шевченка китайською мовою в журналі. В одному з листів письменника йдеться про необхідність збереження духовної спадщини «батька нації»: «Як і за минулих часів, сьогодні Шевченко потрібен нам у всій своїй цільності, не зруйнованості кожного рядка, в могутній еднаючій силі, бо в образі Кобзаря живе для нас сама душа народу, українська душа. Щоб нам вистояти в ці нелегкі часи, щоб утримати над собою небо незалежності, потрібні плечі гігантів» [5, с. 402].

Отже, епістолярна шевченкіана Олеся Гончара засвідчує еволюцію світогляду письменника, визначає роль Великого Пророка для України, дає оцінку дослідженням про Шевченка не лише в українській, а й зарубіжній літературах, передає турботу адресата про збереження та відновлення пам'ятників Великому Кобзарю, місць перебування Поета.

Література

1. Жулинський М. «...Те велике слово «Художник». *Письменницькі роздуми: Літературно-критичні статті*. Київ : Дніпро, 1980. С. 5–17.
2. Гончар Олесь. «Берегти світло в душі...»: про віру та сім'ю : із щоденникових записів / упоряд., підготов. текстів, ілюстр. матеріалу Гончар Л.О. Київ : Веселка, 2011. 223 с.
3. Гончар О. Шевченко й сучасність. *Гончар О.Т. Письменницькі роздуми: Літературно-критичні статті*. Київ : Дніпро, 1980. С. 28–37.
4. Гончар О. Жити йому в віках *Гончар О.Т. Письменницькі роздуми: Літературно-критичні статті*. Київ : Дніпро, 1980. С. 38–43.
5. Гончар О.Т. Листи / Упоряд. В.Д. Гончар, Я.Г. Оксюта; передм. В.О. Яворівського. Київ : Укр. письменник, 2008. 431 с.
6. Кузьменко В.І. Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20-50-х років ХХ ст. : монографія. Київ : КНУ, 1998. 305 с.
7. Курило Л. М. Творча індивідуальність Олесея Гончара в епістолярному дискурсі. Луганськ : Альма-матер, 2007. 199 с.
8. Степаненко М. І. Публіцистична спадщина Олесея Гончара (мовні, навколо мовні й деякі інші проблеми). Полтава : АСМІ, 2008. 396 с.
9. Шевченко Т.Г. Кобзар. Київ : Дніпро, 1980. 613 с.

Бодик О.П.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології
Маріупольський державний університет*

**ІСТОРИЗАЦІЯ ЯК ФЕНОМЕН СОЦРЕАЛІСТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ
(на прикладі творчості І. А. Кочерги)**

***Анотація.** У статті розглядається стратегія компонування історії в літературі соцреалістичного канону, а також нова історична схема історії, в якій містилася спроба вирішення основних проблем сталінської епохи: особистої влади, державної змови, боротьби із внутрішніми і зовнішніми ворогами, що відображено в драматургічній творчості І. А. Кочерги.*

***Ключові слова:** історизація, соцреалістичний канон, історична схема історії, основні проблеми сталінської епохи, драматургічна творчість І.А. Кочерги.*